

Alina Daniłowska, Paweł Kobus

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

WARUNKI KREDYTÓW DLA ROLNIKÓW W BANKACH SPÓŁDZIELCZYCH I KOMERCYJNYCH W POLSCE

1. Wstęp

Podstawową cechą i filarem gospodarki rynkowej jest konkurencja. Jej warunkiem jest istnienie wielu podmiotów prowadzących daną działalność gospodarczą. Ten warunek jest spełniony w sektorze usług bankowych w Polsce, w którym funkcjonuje kilkadziesiąt banów komercyjnych i kilkaset banków spółdzielczych. Banki spółdzielcze są postrzegane jako instytucje, których przedmiotem działania jest finansowanie rolnictwa i obszarów wiejskich¹. Wynika to z ich korzeni i ponad 100-letniej tradycji działania. W gospodarce socjalistycznej banki te miały wręcz monopol na bankową obsługę gospodarstw indywidualnych. Banki komercyjne w początkowym okresie rozwoju koncentrowały się głównie na obszarach zurbanizowanych i sektorach usług i przemysłu, ale stopniowo zaczęły konkurować z bankami spółdzielczymi w sferze obsługi finansowej rolnictwa, w tym jego kredytowania.

Celem opracowania jest porównanie warunków kredytów inwestycyjnych i obrotowych, jakie oferowały rolnikom te dwa rodzaje banków.

2. Materiały źródłowe i metoda badań

Materiały do analizy pochodzą z badań dotyczących warunków zawierania i wykonania umów kredytowych i pożyczkowych między rolnikami i różnymi podmiotami. Badania objęły grupę gospodarstw indywidualnych wybranych w

¹ Jest to pewien stereotyp, który banki spółdzielcze starają się przełamać, aby rozszerzyć skalę swego działania na gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa niekoniecznie ze sfery agrobiznesu i obszarów wiejskich.

sposób celowy spośród gospodarstw indywidualnych prowadzących rachunkowość pod nadzorem pracowników Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ). Wywiady według standaryzowanego kwestionariusza wywiadu opracowanego przez autorkę przeprowadzili w I kwartale 2004 r. wśród wybranych gospodarstw inspektorzy Instytutu nadzorujący prowadzenie ksiąg rachunkowych w tych gospodarstwach. Kryterium wyboru gospodarstw do badań stanowił fakt zadłużenia gospodarstwa z tytułu pożyczek u osób fizycznych lub w różnorodnych instytucjach niebankowych na dzień 31.12.2001 r. Ponieważ znaczna część z tych gospodarstw (76,6%) była zadłużona również z tytułu kredytu bankowego, założono, że te gospodarstwa dostarczą też informacji o tym rodzaju kredytu. W efekcie otrzymano informacje dotyczące 362 kredytów bankowych zaciągniętych przez 174 gospodarstwa zlokalizowane na terenie całego kraju. Podstawową metodą analizy przyjętą w opracowaniu jest metoda porównawcza.

3. Charakterystyka badanych kredytów

Badania dostarczyły informacji o warunkach udzielenia i spłaty, a także o przebiegu wykonania 362 umów kredytu bankowego. Z uwagi na to, że w przypadku jednego kredytu nie podano informacji o tym, w jakim rodzaju banku został udzielony, został on wyłączony ze szczegółowej analizy. Rozpatrywane kredyty zostały udzielone przez 119 banków spółdzielczych i 22 banków komercyjnych. W badanej próbie, zgodnie z tendencjami sygnalizowanymi przez statystykę masową i sprawozdania ARiMR [Daniłowska 2003], dominowały kredyty udzielone przez banki spółdzielcze. Udzieliły one 78,4% liczby badanych kredytów (tab. 1), ale ich udział w wartości rozpatrywanych kredytów jest niższy (61%). Świadczy to o tym, że banki spółdzielcze udzielały kredytów o niższej wartości w porównaniu z bankami komercyjnymi. Przeciętny kredyt z banku spółdzielczego wynosił 27 732 zł i był niższy o 57% od udzielonego przez bank komercyjny.

Tabela 1. Liczba i struktura kredytów w grupach według rodzaju banków

Cel kredytu	Banki ogółem		Banki komercyjne		Banki spółdzielcze	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Kredyty ogółem	361	100,0	78	100,0	283	100,0
Kredyty inwestycyjne	158	43,8	62	79,5	96	33,9
Kredyty obrotowe	184	50,9	11	14,1	173	61,1
Kredyty konsumpcyjne	19	5,3	5	6,4	14	5,0
Kredyty preferencyjne	279	77,3	50	64,1	229	80,9
Kredyty komercyjne	82	22,7	28	35,9	54	19,1

Źródło: badania własne.

Ze struktury liczbowej i wartościowej badanych kredytów w obu rodzajach banków wynika, że banki komercyjne udzielały głównie kredytów inwestycyjnych, na które przypadło prawie 80% udzielonych przez nie kredytów. Udział tych kredytów w wartości udzielonych kredytów ogółem był jeszcze wyższy i wyniósł 92%. W bankach spółdzielczych pod względem liczby dominowały kredyty obrotowe (61,1%), pod względem wartości natomiast kredyty inwestycyjne, których udział w wartości udzielonych przez te banki kredytów wynosił 73,1%. W obu rodzajach banków kredyty konsumpcyjne stanowiły tylko kilka procent ilości i ok. 1% wartości udzielonych kredytów.

Przeciętna wartość kredytu inwestycyjnego oraz przeciętna wartość kredytu obrotowego udzielonego przez banki komercyjne była wyższa odpowiednio o 24% i o 166% od takich kredytów z banków spółdzielczych.

Gros kredytów w obu grupach banków stanowiły kredyty preferencyjne. W bankach komercyjnych udział kredytów komercyjnych był wyższy o kilkanaście punktów procentowych, w porównaniu z grupą banków spółdzielczych.

4. Warunki udzielania i spłaty kredytów w bankach spółdzielczych i komercyjnych

Ze struktury liczbowej i wartościowej poszczególnych rodzajów kredytu wynika, że banki komercyjne stosowały inną strategię udzielania kredytów rolnikom, a w jej ramach odmienne warunki ich udzielania. Należy zauważyć, że oba rodzaje banków oferowały rolnikom kredyty inwestycyjne i obrotowe o charakterze preferencyjnym i komercyjnym, większość kredytów inwestycyjnych i obrotowych została udzielona właśnie na warunkach preferencyjnych. Zatem część warunków była identyczna, narzucona bankom, które musiały je respektować, jeżeli chciały uczestniczyć w systemie kredytów preferencyjnych. Podstawowym warunkiem narzucanym bankom była wysokość stopy procentowej. Przepisy prawne regulowały zasady jej kształtowania dla rolników i banków. Pole manewru było bardzo niewielkie, głównie przy kredytach z linii inwestycyjnych kredytów podstawowych. Inne warunki, określane precyzyjnie lub ramowo, dotyczyły okresu spłaty, podstawowych dokumentów, jakie rolnik musiał dostarczyć bankowi, i wysokości kredytu. Banki miały swobodę w ustalaniu wysokości prowizji, częstotliwości spłat (przy kredytach inwestycyjnych), zabezpieczeniu czy formie kredytu.

Ze względu na inne funkcje spełniane przez kredyty inwestycyjne i obrotowe ich warunki będą analizowane oddzielnie.

Kredyty inwestycyjne

Z analizy danych (tab. 2) wynika, że większość kredytów inwestycyjnych została udzielona w formie gotówkowej. Jednak pod tym względem różnice między bankami były znaczne. W bankach spółdzielczych ta forma dominowała, natomiast

w bankach komercyjnych udziały obu form były bardzo zbliżone. Różnica między bankami sięgała niemal 25 punktów procentowych.

Tabela 2. Warunki udzielenia i spłaty kredytów inwestycyjnych według rodzaju banku

Wyszczególnienie	Banki komercyjne		Banki spółdzielcze	
	liczba odpowiedzi	struktura (%) odpowiedzi	liczba odpowiedzi*	struktura (%) odpowiedzi
Kredyty ogółem	62	100,0	96	100,0
Forma kredytu	62	100,0	96	100,0
– gotówkowa	32	51,7	74	77,1
– bezgotówkowa	25	40,3	22	22,9
– mieszana	3	4,8	0	0,0
– brak odpowiedzi	2	3,2	0	0,0
Przeciętna prowizja (%)	1,64		1,44	
Zabezpieczenie	62	100,0	96	100,0
– nie	5	8,1	6	6,3
– tak	57	91,9	90	93,7
Forma zabezpieczenia*	95	100,0	118	100,0
– poręczenie	26	27,3	54	45,8
– zastaw	28	29,5	22	18,6
– hipoteka	29	30,5	33	28,0
– weksel	8	8,4	6	5,1
– cesja	3	3,2	2	1,7
– inne	1	1,1	1	0,8
Kredyt wypłacono	62	100,0	96	100,0
– w całości	51	82,3	82	85,4
– w transzach	11	17,7	14	14,6
Przeciętny okres spłaty (miesiące)	80		74	
Częstotliwość spłat	62	100,0	96	100,0
– miesięczna	14	22,6	14	14,6
– kwartalna	22	35,5	33	34,4
– półroczna	12	19,4	25	26,0
– roczna	12	19,4	22	22,9
– inna	12	0,0	2	2,1
– brak odpowiedzi	2	3,2	0	0,0

* liczba form zabezpieczenia jest wyższa od liczby zabezpieczonych kredytów (wiersz powyżej) z uwagi na występowanie kilku zabezpieczeń dla jednego kredytu.

Źródło: badania własne.

Oba rodzaje banków żądały zabezpieczeń udzielanych kredytów. Stosowały powszechnie znane, standardowe zabezpieczenia, ale preferowały inne ich formy. Banki spółdzielcze korzystały głównie z poręczeń, na drugim miejscu znalazła się hipoteka, ale jej udział był o prawie 18 punktów procentowych niższy niż porę-

czeń. Na trzecim miejscu uplasował się zastaw. Łączny udział tych trzech form przekroczył 92%. Również w bankach komercyjnych te trzy formy dominowały. Cechą charakterystyczną jest to, że ich udziały były bardzo zbliżone i oscylowały wokół 30%. Na pierwszym miejscu była hipoteka, ale udział zastawu był niższy tylko o 1, a poręczenia o 3 punkty procentowe. W obu grupach banków był stosowany weksel, w większym stopniu jednak wykorzystywały go banki komercyjne. Taki rozkład form zabezpieczeń świadczy o większej elastyczności banków komercyjnych w tym zakresie. Zabezpieczenie jest jednym z najważniejszych warunków kredytu. Jak sygnalizuje R. Kata, w hierarchii czynników utrudniających rolnikom korzystanie z kredytów inwestycyjnych w bankach spółdzielczych rolnicy wymieniają na pierwszym miejscu zbyt wygórowane wymogi co do zabezpieczeń [Kata 2003].

Oprócz procentu banki obciążają kredyty prowizją. Ich wysokość w obu rodzajach banków można ocenić jako stosunkowo dużą. Przeciętna prowizja zastosowana przez banki komercyjne była wyższa od zastosowanej przez banki spółdzielcze. Różnica nie była znaczna – wyniosła 0,2 punktu procentowego. W obu grupach banków kredyty były wypłacane najczęściej w całości. Wypłaty w transzach dotyczyły tylko kilkunastu procent kredytów. Przeciętny okres spłaty kredytów był stosunkowo wysoki – 6 lat. Różnica między bankami nie była duża, wynosiła tylko pół roku. Podobny okres zaciągania kredytów inwestycyjnych sygnalizowały badania J. Lewandowskiego i zespołu [Kozioł, Lewandowski 1997]. Jedną z przyczyn mogły być wspólne górne granice spłaty preferencyjnych kredytów inwestycyjnych.

W obu rodzajach banków najczęściej spotykana częstotliwością spłaty była spłata kwartalna. Odsetek kredytów regulowanych z tą częstotliwością był w obu bankach podobny.

Kredyty obrotowe

Już wstępna analiza danych z tab. 3 wskazuje, że różnice w warunkach udzielania kredytów obrotowych między bankami komercyjnymi i spółdzielczymi były większe niż w przypadku kredytów inwestycyjnych. Największa różnica dotyczyła zabezpieczeń. Banki spółdzielcze wprowadziły je wobec prawie wszystkich kredytów obrotowych, natomiast banki komercyjne tylko wobec połowy. Najczęstszą formą zabezpieczenia w obu bankach było poręczenie. Banki spółdzielcze zastosowały je do znacznie większego odsetka kredytów niż banki komercyjne. Na drugim miejscu w obu bankach, z podobnym udziałem, znalazł się weksel.

Prawie wszystkie kredyty obrotowe udzielone przez banki spółdzielcze miały formę gotówkową. W kredytach z banków komercyjnych ta forma również przeważała, ale udział takich kredytów był dużo niższy.

Dość spora różnica dotyczyła prowizji. W bankach komercyjnych była ona niższa w porównaniu z bankami spółdzielczymi o ponad 0,3 punktu procentowego.

Kolejna znaczna różnica dotyczyła częstotliwości spłat. Większość kredytów obrotowych z banków komercyjnych była spłacana ratami, natomiast w bankach spółdzielczych – jednorazowo.

Tabela 3. Warunki udzielenia i spłaty kredytów obrotowych według rodzaju banku

Wyszczególnienie	Banki komercyjne		Banki spółdzielcze	
	liczba odpowiedzi	struktura (%) odpowiedzi	liczba odpowiedzi*	struktura (%) odpowiedzi
Kredyty ogółem	11	100,0	173	100,0
Forma kredytu	11	100,0		100,0
– gotówkowa	7	63,6	169	97,7
– bezgotówkowa	3	27,3	4	2,3
– mieszana	1	9,1	0	0,0
Przeciętna prowizja (%)	1,0		1,33	
Zabezpieczenie	11	100,0	173	100,0
– nie	5	45,5	12	6,9
– tak	6	54,5	161	93,1
Forma zabezpieczenia**	9	100,0	187	100,0
– poręczenie	5	55,6	134	71,7
– zastaw	0	0,0	7	3,7
– hipoteka	1	11,1	7	3,7
– weksel	2	22,2	34	18,2
– cesja	0	0,0	2	1,1
– inne	1	11,1	3	1,6
Kredyt wypłacono	11	100,0	173	100,0
– w całości	9	81,8	160	92,5
– w transzach	2	8,2	13	7,5
Przeciętny okres spłaty (miesiące)	16		15	
Częstotliwość spłat	11	100,0	173	100,0
– jednorazowa	3	27,3	123	71,1
– raty	8	72,7	50	28,9
– miesięczna	2	18,2	4	2,3
– kwartalna	0	0,0	3	1,7
– półroczna	0	0,0	6	3,5
– roczna	2	18,2	132	76,3
– inna	7	63,6	28	16,2

* liczba odpowiedzi dotyczących danego zdarzenia,

** liczba form zabezpieczenia może być wyższa od liczby zabezpieczonych kredytów (wiersz powyżej) z uwagi na występowanie kilku zabezpieczeń dla jednego kredytu.

Źródło: badania własne.

Jedynym warunkiem, przy którym nie występują większe różnice między rozpatrywanymi rodzajami banków, był okres spłaty. Mimo że analizowane kredyty

były kredytami obrotowymi, przeciętny okres ich spłaty był dłuższy niż rok. Jedną z przyczyn był dwuletni okres spłat preferencyjnych kredytów obrotowych na likwidację skutków klęsk żywiołowych.

5. Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy wynika, że banki spółdzielcze były głównym źródłem kredytów inwestycyjnych i obrotowych dla rolników. Struktura kredytów w tych dwóch grupach banków była odmienna. Banki komercyjne koncentrowały się na udzielaniu kredytów inwestycyjnych, podczas gdy banki spółdzielcze udzielały obu ich rodzajów.

Warunki udzielania i spłaty kredytów inwestycyjnych i obrotowych różniły się w obu typach banków. Głębsze różnice dotyczyły warunków kredytów obrotowych.

Największe różnice w przypadku kredytów inwestycyjnych dotyczyły formy kredytów i zabezpieczeń, mniejsze – prowizji i częstotliwości spłat, a niewielkie – okresu spłaty i sposobu wypłaty kredytu. Wszystkie warunki kredytów obrotowych, z wyjątkiem okresu spłaty, znacznie się różniły.

Na podstawie analizy charakteru i wielkości różnic w warunkach kredytów można stwierdzić, że banki komercyjne były bardziej elastyczne w ich ustalaniu dla rolników.

Literatura

- Daniłowska A., *Instytucjonalno-prawne uwarunkowania rozwoju rynku kredytów rolniczych w Polsce w okresie transformacji systemowej*, Zeszyty Naukowe SGGW nr 48, seria Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003, s. 155-172.
- Kata R., *Rola banków spółdzielczych w finansowaniu rolnictwa regionu podkarpackiego*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2003.
- Kozioł Z., Lewandowski J., *Poziom i rodzaje kredytów w badanych gospodarstwach*, [w:] *Ocena efektywności wykorzystania kredytów na modernizację i restrukturyzację gospodarstw rodzinnych*, t. II, Fundacja Rozwoju SGGW, Warszawa 1997, s. 46-73.

THE TERMS OF CREDITS FOR FARMERS IN COOPERATIVE AND COMMERCIAL BANKS IN POLAND

Summary

In the paper the terms of agricultural credits granted by commercial banks are compared with the terms of such kind of credits offered by cooperative banks. The analysis shows that the differences in the terms of credits for working capital are much greater than the differences in the terms of investment credits. Commercial banks seem to be more flexible in setting the terms of credits for farmers.